

A close-up, profile view of a woman with curly brown hair, looking down and smelling a bouquet of white flowers. The background is a soft, out-of-focus green field. The text is overlaid on the image.

HENNY
THIJSSING-BOER

Toen de
perenboom
bloeide

FENNE TRILOGIE 3

Henny Thijssing-Boer

TOEN DE
PERENBOOM
BLOEIDE

Fenne-trilogie 3

Z&K

Uitgeverij Zomer & Keuning

1

Fenne Folgerma's lippen plooiden zich in een milde glimlach, maar haar ogen stonden niet in verhouding tot die lach. De blik, waarmee ze haar zoon Heiko en diens vrouw Martje, nazwaaide was donker.

Toen de twee uit haar gezichtsveld waren en ze de zware voordeur achter zich sloot, verdween dan ook onmiddellijk de lach om haar mond.

'Berendina Hoeve in vreemde handen... Als Doede dat wist,' mompelde ze in zichzelf toen ze langzaam naar de huiskamer terugliep waar ze zich in een stoel liet zakken.

'Foei, foei,' verzuchtte ze hoofdschuddend, 'en dat komen ze je even onder het zondagse kopje-koffiedrinken vertellen!'

Dankbaar moest ze zijn dat de kinderen haar nog altijd overal bij betrokken, maar in gevallen zoals deze was die dankbaarheid opeens niet in haar te vinden, peinsde ze somber voor zich uitziend.

Vijfenzeventig was ze nu. Een oude vrouw al, maar ze hoorde er nog helemaal bij. De kinderen kwamen met hun moeilijkheden en problemen nog altijd bij haar. Dat deed je goed, het gaf je leven iets zinvols. Maar dít nieuws, dat Heiko plannen had om Berendina Hoeve te verlaten, moest ze toch wel moeizaam verwerken! Het kwam zo onverwacht, was zo ingrijpend. Hier zou ze nooit blij mee kunnen zijn, nooit in leren berusten. Terwijl ze stil naar Heiko's uiteenzetting had zitten luisteren, had ze gedacht: Jullie begrijpen nog altijd niet hoe sterk de band is die ik met de hoeve heb. Na al die jaren waarin jullie zo dikwijls het verhaal van mijn leven hebben gehoord, dringt het niet ten volle tot jullie door hoe zeer het me doet dat Berendina Hoeve straks door vreemden bestuurd en bewoond zal worden.

Het geluk in haar leven was geboren toen ze als jong meisje haar intrek op de hoeve nam. Als meid van boer Renkema en diens zoons Doede en Sikko. Er was veel aan voorafgegaan, eer ze van Doede was gaan houden en hij, wonderlijk genoeg, ook van haar. Zij, Fenne Folgersma, een arbeiderskind, trouwde toen met de schatrijke boer Doede Renkema! Hun huwelijk was één lang sprookje geweest, mijmerde ze en nu ze in gedachten bij Doede was beland lag er toch weer een lach om haar mond, glansden haar ogen

blij. Ze had Doede vijf zoons geschonken: Renko, Heiko, Age, Wierd en Thijs. Hoe trots waren ze op die vijf bengels geweest en toen Pauline, een dochter en tevens het hekkensluitertje, geboren werd, kende hun vreugde werkelijk geen grenzen meer. Die vreugde werd een paar keer overschaduwd. Die keer, bijvoorbeeld toen ze Wierd veel te vroeg moesten missen en ook Renko, hun oudste, wist in die tijd dikwijls donkere wolken boven de hoeve te doen hangen! In die nu lang voorbijge dagen, droeg Renko zijn kropje wat te hoog en had na een hevige ruzie waarin hij meer zei dan hij verantwoorden kon, de hoeve verlaten. In vreemde landen had hij getracht zijn geluk te vinden. Het was een desillusie geworden. Na lange jaren van omzwerven en ontberingen, was hij naar huis teruggekomen, arm en berooid maar met een verrijkt hart.

Het leven bestond nu eenmaal niet alleen uit zon, dacht Fenne. Ook hun waren schaduwen niet bespaard gebleven! Fenne belandde in gedachte bij Pauline. Wat hadden Doede en zij een zorg om dit kind gehad, om Paulientje, die uit medelijden trouwde en bitter ervaren moest dat een huwelijk zonder liefde geen stand kan houden. Toen Bertus Bolt stierf, maakte hij daarmee de weg naar Paulines geluk vrij. Zo had zij, Fenne, Bertus' dood toen ervaren, zo voelde ze het nog. Pauline ging in die dagen gebukt onder hevige schuldgevoelens, omdat haar jonge, vurige liefde voor de sterke, gezonde Nanne Nanninga door hem werd beantwoord. Maar Pauline bloeide weer op. Nanne en zij trouwden en trokken naar de polderboerderij waar Fennes zus Geertje en haar man Jan Pierk boerden. Met behulp van Jan Pierk en Doede werd Nanne van knecht tot boer klaargestoomd.

Fenne vergeleek het huwelijk van Pauline dikwijls met haar eigen huwelijk destijds met Doede. Net als zij en Doede, voelden Pauline en Nanne dat liefde meer geven dan nemen was. Daar, op de polderboerderij, werd van beide kanten veel gegeven, weinig genomen. En zo'n huwelijk was al bij voorbaat geslaagd.

Wel vond Fenne het nog altijd jammer dat Pauline maar één kind, een dochter, had mogen krijgen. Wat dat betrof had zij Pauline wel een heel ander voorbeeld gegeven! Maar ja, glimlachte ze, dergelijke dingen had een mens nu eenmaal niet zelf in de hand. En Pauline mocht niet mopperen want haar dochter, Fenneke, was een voorbeeldig kind! Het meidje was gewillig en behulpzaam, een pittig, open ding waar zij, Fenne, niet weinig

trots op was! Naamziek als zij in haar hart was, kon ze Paulines woorden nu nog duidelijk verstaan toen die vlak voor de geboorte van Fenneke zei: ‘Als het een meidje wordt, vernoemen we haar naar u. Dan gaat ze Fenneke heten, mam!’

Fenneke hadden ze het wichtje genoemd! Geen Fennie of Fenna, wat veel moderner was, nee, gewoon: Fenneke! Diep in haar hart moest ze toegeven dat ze, mede door die naam, meer op dít kind gesteld was dan op haar overige kleinkinderen.

Dat sprak ze vanzelf nooit uit, liet ze niet merken, maar het was wel zo. En hoe goed deed het haar niet als men zei: Fenneke van Pauline Renkema lijkt als twee druppels water op haar oma, op Fenne Folgersma!

En dat was geen gevlei, het was gewoon waar. Zijzelf zag het immers ook. Heerlijk vond ze het als ze van de dorpelingen hoorde dat die in verbazing de hoofden schudden als Fenneke voorbijkwam en dan zeiden: Het is dat dit deerntje Nanninga heet, anders zou je zweren dat het verleden terug was, dat Fenne Folgersma daar ging!

Ach mensenkinderen, wat werd zij, een oude vrouw, dan overspoeld door een vloedgolf van trots!

Fenneke ging in een naburig dorp naar de hbs. Volgend jaar deed ze haar eindexamen, waarna ze door wilde gaan voor kleuteronderwijzeres. En dan stond ook dit kind alweer op eigen benen, peinsde Fenne. Wat ging de tijd toch razend snel. Zo zat je nog midden in je eigen kleine kinderen en dan hangen de kleinkinderen alweer aan je rokken. Die tijd leek nog zo kortgeleden. Nu waren de eigen kinderen volwassen mensen en stonden de kleinkinderen op de drempel, die naar de volwassenheid leidde. Fenne hoefde maar naar de dochters van Heiko en Martje te kijken om zich af te vragen: Waar blijft de tijd?

Fennie en Mannie, in gedachten zag zij ze nog in de appelhof ravotten en nu had Mannie het veilige nest al weer verlaten! Mannie had schijnbaar avontuurlijk en artistiek bloed in haar aderen vloeien. Heel klein was het wichtje nog maar, toen ze al beslist kon zeggen: ‘Ik wil later een heel beroemd toneelspeelster worden! Dan reis ik door het hele land om overal op te treden. En na afloop krijg ik dan applaus en bloemen!’

Ze hadden er met mekaar om gelachen, om dit kindergepraat. Hoe kindergepraat vaak onderschat wordt, begrepen ze toen Mannie na haar

middelbareschoolopleiding te kennen gaf dat ze nu naar de toneelschool wilde.

Heiko en Martje, die beseften dat dit geen gril maar een lang gekoesterde wens was, stemden toe.

Mannie slaagde, op haar eenentwintigste verjaardag, met vlag en wimpel.

Ter ere van haar verjaardag en van haar slagen werd er op de hoeve een feestje gegeven waar vanzelfsprekend haar vriend en studiegenoot, Hans Ploegkamp, aanwezig was. Het feestje werd halverwege de avond kil verstoord toen Mannie haar toekomstplannen op tafel legde.

Hans en zij, vertelde ze heel laconiek, wilden naar Frankrijk. Naar Parijs om daar, in die wondermooie stad, hun beider carrière op te bouwen. Nederland werd te eng bevonden. Hier, vonden die twee, kreeg je als beginnend acteur geen voet aan de grond. Parijs, dáár lag een gouden toekomst op hen te wachten!

Heiko had haar toen onderbroken door te vragen of Mannie soms vergat dat ze nog ouders had? Ze begreep toch hopelijk wel, had hij gezegd, dat zij, haar ouders, niet van plan waren hun dochter naar een vreemd land te laten gaan en dat nog wel in gezelschap van een vriend?

‘O, dát,’ had Mannie heel wijs gedaan. ‘Maken jullie je maar geen zorgen hoor! Dat hadden jullie trouwens eerder moeten doen, want hoe dachten jullie dat wij in Amsterdam, tijdens onze studie aan de toneelschool, hadden geleefd? Amsterdam was jullie te ver en bovendien kwamen wij geregeld thuis, anders hadden jullie wel gezien hoe fijn wij het samen hadden...’

‘Bedoel je dat jullie...dat...’ had Martje vol afgrijzen gestameld.

‘Dat bedoel ik, ja!’ had Mannie haar onderbroken. ‘Ja, moeder, wij, Hans en ik, huurden samen één kamer. Dat had meer dan één voordeel! We spaarden de huur van nog een kamer uit en we leefden samen en leerden elkaar zodoende door en door kennen. Wat in veel huwelijken gebeurt kan ons niet meer overkomen. Wij komen niet bedrogen uit als het te laat is, wij hebben eerst geprobeerd of we wel bij elkaar passen. Nou, en we kunnen jullie vertellen dat het tussen ons voortreffelijk gaat. Dus wat wil je nog meer, nietwaar?’

Perplex hadden ze het wicht aangehoord. Mannie Renkema, die samenleefde met een vriend; ongehoord!

‘Trouwen jullie dan eerst voor je naar ginder vertrekt. Als het toch goed gaat...? Als jullie weten wat je aan mekaar hebt kunnen jullie nu immers

met een gerust hart in het huwelijksbootje stappen?’ had Heiko gezegd.

Noch Hans, noch Mannie wilde hier echter van horen. Het beviel hun opperbest, dit leventje, en zo wilden ze het voortzetten.

‘Jullie kijken me aan alsof ik een moord of iets dergelijks heb begaan,’ had Mannie tegen Heiko en Martje gezegd. ‘Ach ja, we waren hier eerlijk gezegd ook al wat bang voor. In Amsterdam, onder artiesten, is het heel gewoon dat je samenleeft zonder een trouwboekje. Hier, op het hogeland van Groningen, lopen de mensen nu eenmaal wat jaartjes achter!’

‘Wel ja,’ had Heiko geschamperd, ‘geef ons maar de schuld, hoor. Wij zijn in jullie ogen maar domme boeren, hè? Nou, wij zijn in elk geval niet zo dom dat we niet weten hoe het hoort! Stel dat er zich een kindje bij jullie aanmeldt, hoe wil je zo’n wurm eerlijk in de ogen kunnen kijken? Of denk je daar niet aan?’

‘Er komen bij ons niet eerder kinderen dan als wij het willen. Ver voor die tijd gaan we trouwen, wees dus maar gerust!’ had Mannie wereldwijs gedaan.

Fenne zuchtte diep toen ze eraan terugdacht hoeveel voeten het nog in de aarde had gehad eer Hans en Mannie naar Frankrijk waren vertrokken.

Ze waren gegaan, dat wel, maar ze hadden heel wat tegenwerking ondervonden eer het zover was. Nog altijd kon zij, Fenne, er niet bij dat Heiko zijn toestemming had gegeven. Hij had het echter gedaan en zo leefden Mannie Renkema en haar vriend dan samen in een artiestenwijk in Parijs!

En het gekke was dat Heiko en Martje daar nu heel gewoon over spraken! Net alsof het hele gedoe een gewenningskuur was waar zij beiden nu aan gewoon waren geraakt. Maar zij, Fenne, zou daar nooit aan wennen! Het kon best waar zijn dat zij nog van de oude stempel was en dat ze zich daarom niet met dit vreemde leven van haar kleinkind kon verenigen, maar oude stempel of niet, dacht ze koppig, deze manier van doen waren zij niet gewend! Heel het dorp sprak er trouwens schande over en iedereen was het met háár eens!

Nee, voor Mannie van Heiko en Martje had Fenne niet veel goede woorden. Dan had ze Fennie, het een jaar oudere zusje van Mannie, veel liever!

Fennie, die keurig onderwijzeres was geworden en nu in een dorpsschooltje onder de rook van Arnhem voor de klas stond. Ja, ook

Fennie had de hoeve verlaten. Niet omdat het thuis niet te harden was of omdat het Groningerland haar benauwde, maar noodgedwongen.

Al als kind had Fennie veel last van bronchitis gehad waarbij ze benauwde hoestbuien kreeg. Later, in haar puberteitsjaren, ging die ziekte over in astma. Hoe dikwijls werd de dokter in die tijd niet op de hoeve ontboden om dit kind, dat onder hun handen leek te stikken.

Keer op keer zei de dokter dan: 'Ik kan er weinig aan doen. Het klimaat hier deugt niet voor haar. Fennie moet naar een bosrijke omgeving. De zeelucht hier is funest voor dit soort astma.'

Om haar ziekte dus, besloot Fennie naar de Veluwe te gaan en wonderlijk genoeg had ze daar totaal geen last. Was ze echter voor een weekend of in haar vakanties in het noorden dan werd ze prompt weer door haar oude kwaal geplaagd. Het gebeurde dan ook niet zelden dat ze een vakantie onderbrak om terug te keren naar dat plekje op aarde, dat háár lucht wilde verstrekken om te leven.

Een lieve, jonge vrouw, Fennie, voor wie vooral Heiko een heel apart plekje in zijn hart reserveerde.

Ach, al haar kleinkinderen waren haar dierbaar, mijmerde Fenne voort. Doede en Annemiek, de tweeling van Thijs en Brechtje, gaven zelden reden tot klagen. Het waren zuivere Renkema's. Vooral Doede, de mannelijke helft van het tweespan, deed zijn naam eer aan. Fenne kon het zich nog als de dag van gisteren herinneren hoe Thijs eens thuiskwam en vol trots glunderde: 'In onze Doede steekt een boer, moeder! Geen stukje grond dat hem voorhanden komt, of hij zit erin te spitten en te graven. Let op mijn woorden, moeder: Eens komt er op Berendina Hoeve weer een Doede Renkema als boer!'

Jammer nu toch, dacht Fenne, dat Doede van Thijs op school zo traag was. Dat hij niet zo'n helder verstand had en daarom haast al zijn studiejaren dubbel moest doen. Vijfentwintig was de jongen nu al. Wat zijn leeftijd betrof zou hij de hoeve al wel aankunnen. Dan bleef die tenminste in eigen handen. Maar Thijs was een echte Renkema; koppig en een doorzetter! Doede zou en moest, ten koste van alles, eerst de landbouwhogeschool afmaken en pas daarna zagen ze wel weer, zei hij telkens heel beslist.

Doede had al een aantal jaren vaste verkering met Annelies Koster en dat, meende Fenne te weten, kwam zijn studie ook niet ten goede. Doede zou zijn hoofd vast meer bij de liefde hebben dan bij die dingen waar – zeker na

hetgeen Heiko haar had meegedeeld – nu ineens zo’n haast bij was! Fenne vond dat het beter zou zijn geweest als zijn zus, Annemiek, dikke verkering had! Een meisje als Annemiek, die met haar vijftwintig jaar niet naar jongens taalde omdat ze geheel en al in haar werk opging, vergat misschien er aan te denken hoe snel de jaren omvlogen! Annemiek zou ouder en ouder worden en te laat beseffen dat haar kansen waren verkeken! Ze was cheffin van een chic modehuis in Groningen, een verfijnde, dure zaak, waar enkel de zeer goeoden hun kleren kochten. Annemiek met haar aangeboren gratie, haar verfijnde manieren, paste als geen ander in die zaak. Thijs had voor Annemiek een huisje gekocht in een van de buitenwijken van Groningen. Een klein, gerieflijk huisje waar Annemiek, onbewust wellicht, die allure in bracht die haarzelf omgaf.

Ja, die Thijs van haar kocht maar raak! Fenne vergeleek hem dikwijls met Doede, die indertijd ook zo kooplustig kon zijn. Doede, die onverwacht de machtige polderboerderij kocht en alsof dat niet mooi genoeg was, kort daarop de voormalige pastorie. Dat statige huis in het dorp dat zij gedoopt had tot: Wie liefde zaait...

Doede kocht de polderhoeve voor eventuele kleinkinderen, Pauline en Nanne boerden er nu samen.

Hun Thijs van wie ze vroeger gekscherend zeiden: Onze Thijs boert niet maar bakkert, leek in alle opzichten op Doede. Thijs begon destijds met één banketbakkerszaak. Nu bezat hij er drie! En alle drie wat je noemt betere zaken. Thijs kon zo vol overtuiging zeggen: ‘Als je maar onvervalste roomboter gebruikt lever je automatisch een goed product!’

Thijs had mooi praten, dacht Fenne een beetje schamper. Fenne, zelfs nu ze oud mocht worden genoemd, was in haar hart nog altijd het eenvoudige dorpskind van toen. Daarom vond ze dan ook dat Thijs wat al te vaak ‘vergat’ dat al die overheerlijke roomboterproducten enkel voor de elite waren weggelegd. Een arbeidersvrouw liep met een grote boog om de zaken van Thijs heen en hield haar beurs angstvallig gesloten. En of dat nu zo mooi was? peinsde Fenne. Trouwens, nu ze in deze afschuwelijke oorlog zaten zou Thijs vroeg of laat noodgedwongen toch over moeten gaan op margarine of ander namaakspul!

Thijs echter maakte zich daar niet zo druk om. ‘Met twee boerderijen in de familie,’ lachte hij luchtig, ‘loopt dat zo’n vaart niet, hoor moeder! Scheppen jullie de room maar zoveel mogelijk van de melk voor die naar de

fabriek gaat en Thijs is weer gered! Ik zorg er dan op mijn beurt wel voor dat het mooie, gele boter wordt!’ En op haar zorgelijk: ‘En als ze merken dat wij de melk afromen...?’ zei hij dat je in tijd van oorlog wat moest durven. Geen mens, ook de nazi’s niet, kon er wat tegen doen als de koeien opeens minder vette melk gaven. Er was toch bijna niet aan bijvoer te komen? Nou dan!

Fenne, totaal vergeten hoe ze van haar uitgangspunt, Heiko, wegdroomde en met hem van de problematiek van Berendina Hoeve, bleef in gedachten nog stilletjes even met Thijs bezig. Thijs, die het zo prachtig deed. Die scheen te kunnen ruiken waar het geld lag. Risico’s nam die jongen soms... En altijd weer viel alles ten gunste van hem uit. Zijn drie zaken werden beheerd door vakkundige bedrijfsleiders en zelf woonde hij al een aantal jaren met Brechtje in een villawijk van Haren.

Ja, de jongens deden het stuk voor stuk goed, dacht ze met een tevreden glimlach om haar lippen. Jammer vond ze het nog elke dag, dat Doede dit alles niet had mogen beleven. Doede zou zo trots op zijn jongens zijn geweest. Op Thijs, hun bakkertje; op Age, de chirurg onder de Renkema-jongens. Age was een bekwaam chirurg, zijn naam was niet enkel in Nederland een begrip maar zelfs ver buiten hun grenzen! Op dit ogenblik zat de jongen in Amerika. Vlak voor de oorlog uitbrak vertrok hij naar daar om er een congres bij te wonen en zijn kennis, zijn wijsheid, nog meer te verruimen. Vóór hij vertrok was hij naar huis gekomen om afscheid van haar te nemen. Twee volle dagen had ze hem om haar heen gehad. Een ongekende luxe. Op een avond had ze haar bezorgdheid om hem niet langer voor hem verborgen kunnen houden. Age had wellicht aan haar gezicht gezien dat er haar wat dwars zat, want ineens had hij gevraagd: ‘Hebt u zorg om me, moedertje?’

‘De tijden zijn zo onzeker, jongen. Als er een oorlog uitbreekt kan er van alles gebeuren!’ had ze haar hart gelucht. ‘Stel eens dát er oorlog komt en jij daardoor niet naar huis kunt terugkeren? In tijden als deze moet je je eigen land niet verlaten. Het is nu nergens veiliger, beter, dan thuis.’

‘Mocht ik om de een of andere reden niet naar huis terug kunnen wanneer ik dat wil, dan is er nog geen man overboord; moeder!’ had Age kalm gezegd. ‘Ik neem mijn kennis en mijn handen mee. Daar zullen ook mensen geopereerd moeten worden, daar zal ik me dus ook nuttig kunnen maken.’

Age, ja, nog altijd was zijn vak zijn roeping. Een roeping die zijn leven vulde, die geen plaatsje vrijliet voor een liefhebbende vrouw aan zijn zijde. Jammer was dat nou toch.

Hè, heerlijk, dacht Fenne, zo een beetje over je kinderen te zitten dromen. Toen Doede nog leefde was dit een geliefde bezigheid van hen samen geweest. Vol vertedering hadden ze dan gelachen om het feit dat er maar twee boeren bij hun jongens zaten: Renko en Heiko.

Renko had Berendina Hoeve verlaten toen Doede nog leefde. Toen hij na jaren weerkwam, was Doede er niet meer. Doede had het gelukzalige gevoel dat ook deze dwarskop uiteindelijk een echte Renkema bleek te zijn, niet meer mogen proeven. Ach, Doede had zoveel moois van de kinderen moeten missen. Dat Renko later met Truida was getrouwd, bijvoorbeeld. Als Doede dit had geweten zou dat het bewijs voor hem zijn geweest dat Renko zijn grootsheid kwijt was. Truida, haar dienstmeidje van vroeger, behoorde nu tot de familie Renkema!

Zij, Fenne, had destijds als dienstmeid haar boer getrouwd, Pauline volgde haar voorbeeld door met Nanne, een knecht op de polderhoeve, te trouwen. En weer later volgde Renko haar voorbeeld door met Truida te trouwen! Wat kon alles in het leven toch raar in mekaar zitten, gniffelde ze inwendig. Of kwamen deze huwelijken van hun kinderen niet door het voorbeeld van de ouders tot stand, maar was het leven gewoon een kringloop? Een kringloop die geen mens kon onderbreken? Gelukkig had Doede nog wél kunnen zien hoe goed Heiko op Berendina Hoeve boerde. Heiko... ineens veerde Fenne omhoog, was ze toch weer bij het uitgangspunt van haar gepeins beland.

Net als op andere zondagen waren Heiko en Martje ook deze zondagmorgen op de koffie gekomen.

‘Zijn Renko en Truida niet thuis?’ had Heiko gevraagd, nog voor hij ging zitten.

Fenne had toen verteld dat Renko en Truida de hele dag te gast waren bij Pauline en Nanne op de polderboerderij. Heiko had begrijpend geknikt maar Martje had gezegd: ‘Dat is nou jammer, niet Heiko? We hebben een nieuwtje en dat wilden we jullie vertellen. Nu moet u het maar tegen Renko en Truida vertellen als die twee vanavond weer thuiskomen.’

‘Wat is er dan? Jullie doen net alsof er ik weet niet wat aan de hand is...’ had Fenne gezegd en toen al was er een vreemd voorgevoel, een onrust over

haar gekomen.

‘Tja...’ had Heiko wat onzeker gedaan, ‘u zult wel even schrikken, moeder, maar u moet het toch weten.’

‘Ik schrik niet zo gauw meer. Dat zullen de jaren wel zijn. Vertel dus maar,’ had ze Heiko aangespoord en haar hart klopte daarbij onregelmatig.

Toen was Heiko met dat afschuwelijke ter tafel gekomen. ‘Wij, Martje en ik, we gaan Berendina Hoeve verlaten, moeder...’

Het was toen nog niet direct ten volle tot haar doorgedrongen en nerveus lachend had ze gezegd: ‘Doe niet zo mal, jongen! De hoeve verlaten, dat kan immers niet... Je raaskalt maar wat, is het niet...?’

‘Nee moeder, het is waar,’ had Heiko ernstig gezegd. Dan had hij zich naar haar overgebogen, zijn hand op die van haar gelegd als wilde hij troosten. ‘Denk niet dat het me makkelijk afgaat, moeder. Ik ben een Renkema, geboren en getogen op de hoeve. Ik hou van Berendina Hoeve, zoals vader ervan hield... Dat ik de hoeve in vreemde handen over moet doen is als een messteek midden in mijn hart. Toch moet het...’

Heiko had even gezwegen, een moment dat Fenne gebruikte om hem andermaal aan te sporen: ‘Ik krijg het gevoel dat er een lang verhaal op komst is, steek maar van wal.’

‘U weet dat ik al jaren last van hernia heb,’ begon Heiko. ‘Ik heb daar nooit zo over geklaagd omdat ik vond dat ik ermee moest leren leven. Ik heb er een tijdje aan gedacht me te laten opereren, maar toen Age me ook al niet kon garanderen dat ik er daarmee van afkwam, deed ik het maar liever toch niet. Het is echter wel zo dat het steeds erger wordt. Ik kan er niet mee leren leven, zolang ik het zo druk heb als op de hoeve.’

Heiko zweeg even, wilde dan verdergaan, maar Martje belette hem dat door zelf het woord te nemen. ‘Heiko drukt zich, wat zijn ziekte betreft, heel zwak uit, moeder! Elke minuut van de dag vergaat hij letterlijk van de pijn. ’s Avonds is hij geradbraakt, kan hij geen voet meer verzetten. Overdag verzet hij zich met hand en tand omdat hij niet wil dat de arbeiders zullen zien hoe erg het is, hoe hij gebogen loopt als een oude man: Hij wil niet voor een oude vent versleten worden, iemand die niks meer kan, maar zo is het wel! Heiko moet stil gaan leven en enkel nog die dingen doen die hij kan en graag doet. Heiko kán niet meer boeren, moeder. De hoeve is te machtig, te groot voor hem. En Berendina Hoeve heeft een boer nodig, geen zieke, gebroken man, die arbeiders en vrouw ontvlucht om ergens op een

stil plekje, waar geen mens hem ziet, pijn te staan lijden. Zo heb ik hem al een paar keer gevonden! Het klinkt misschien wat bot zoals ik het nu zeg maar Heiko weet dat het waar is,' besloot Martje met een kleur van opwinding.

Fenne had haar stil, maar met gespitste oren aangehoord. Toen Martje zweeg en als om hulp vragend naar Heiko blikte, zei ze zacht: 'Jullie willen dus stil gaan leven. Dat op zich is niet zo verwerpelijk, maar je zei ook: Berendina Hoeve moet beheerd worden door een bóer!'

'Ja... en?' vroeg Martje.

'Jullie weten dat ik niets liever wil dan dat Doede van Thijs op Berendina Hoeve gaat boeren. Doede is echter nog niet zover. Kunnen jullie nog niet even wachten tot hij klaar is...'

Al de hoop uit haar hart lag in haar stem, maar Martje was onverbiddelijk. 'Nee, moeder, dat kan niet!' had ze voor Heiko geantwoord.

'Ik ben op zoek naar een goeie zetboer,' had Heiko het woord weer genomen. 'Een kerel die Berendina Hoeve waardig is, die de hoeve bestuurt zoals wij dat wensen. Doede kan het dan later weer van hem overnemen. Het is maar voor tijdelijk.'

'En jullie... wat gaan jullie doen...?' moest Fenne toen weten omdat ze voelde dat alles al in kannen en kruiken was. Alles, op een zetboer na...

Dan vertelde Heiko dat hij een gerieflijk landhuis in de buurt van Oosterbeek had gekocht. Het huis lag praktisch midden tussen de bossen. Er was een schuur bij en een stukje land. 'Ik wil daar wat klein spul aanschaffen,' had Heiko verteld. 'Wat kippen, een paar geitjes misschien. Als er maar wat levend spul om het huis scharrelt, heb ik tenminste nog een beetje het gevoel boer te zijn...'

'Fennie zegt haar kamers daar op en komt lekker weer bij ons thuis wonen!' had Martje geglunderd.

'U keurt het hele geval sterk af, niet, moeder?' had Heiko gevraagd.

Ze had wat geschokschouderd en gedacht: 'Ach, jongen, ik gun jullie immers al het geluk van de wereld. Het is jullie leven en daar wil ik me niet mee bemoeien.' Voor Fennie was het inderdaad fijn dat ze weer thuis kon wonen. Dat begreep ze allemaal best en dat was het punt ook niet. Dat Heiko zo makkelijk afstand van de hoeve kon doen, dat deed haar zeer. O, zeker, ze wist dat zijn rug hem bij iedere stap die hij verzettede hinderde. En ze wist ook hoe stapel Heiko met zijn dochter Fennie was! Fenne vroeg zich

dan ook in stilte af of Heiko's rugklachten niet voor een deel het middel waren dat het doel moest heiligen...? Was zijn heimwee, het verlangen naar Fennie, sterker dan de eeuwenoude muren van hun machtige hoeve...?

‘Moeder...?’

‘Ja, jongen, wat moet ik zeggen,’ schrok Fenne op. Ze had Martje en Heiko beurtelings aangezien en gezegd: ‘Het is oorlog, kinderen, en dan moet je, volgens mij, niet weggaan maar thuisblijven. Dat heb ik vlak voor de oorlog uitbrak ook tegen Age gezegd. Hij sloeg mijn raad in de wind en datzelfde zullen jullie denkkelijk ook doen. Wat weet een oude vrouw als ik ook nog van het leven, nietwaar?’

Ze had dat laatste veel te schamper gezegd. Het was eruit voor ze er erg in had. Heiko had daarop verontwaardigd gezegd: ‘Dat is flauwekul, moeder! U weet deksels goed dat wij uw raad altijd ter harte nemen. In dit geval ligt het echter wel wat anders. Ziekte, daar kan geen mens voor wezen! En trouwens, wat Berendina Hoeve betreft: ik verkoop haar toch niet. Ze blijft ons bezit. Met een paar jaar, als Doede zover is, wordt uw hartenwens vervuld, dan boert er weer een Doede Renkema op de hoeve!’

O, ze begreep best dat hij dit laatste zei om haar te troosten. Om haar naar dat later te doen uitzien.

Kort daarop waren ze weer naar de hoeve vertrokken, Heiko en Martje. Alle twee zichtbaar opgelucht! Vanwaar kwam die opluchting op beider gezichten, vroeg ze zich nu af? Kwam dit voort uit het feit dat ze moeder deelgenoot van hun plannen hadden gemaakt of was het hun vooruitzicht nu gauw bij Fennie te zullen zijn...? Fennie Renkema, die in tijd van oorlog alleen in den vreemde was. Fennie, een levend wezen, trok sterker dan een hoeve van dood steen...

Bah, nee, vermande ze zich dan, zo mocht ze niet denken. Zo achterdochtig dacht ze alleen omdat de hoeve haar zo dierbaar was. Het was net als Heiko zei: ziekte kon geen mens voor wezen. En dat Heiko en Martje, juist omdat het oorlog was, nu in de buurt van Fennie wilden zijn was alleen maar prijzenswaardig.

Zo praatte Fenne in gedachten alles schoon maar bij de idee dat Berendina Hoeve straks in vreemde handen zou zijn, werd ze weer opstandig. Opstandig en tegelijkertijd verdrietig. Verdrietig om dat gevoel van onmacht dat haar bevangen had toen Heiko vertelde dat hij op zoek was

naar een zetboer. Zij, Fenne, had hem die terstond aan kunnen wijzen. Een betere was er niet!

Renko's naam had op het puntje van haar tong gelegen toen Heiko het over het zoeken naar een geschikt iemand had gehad. Toen echter Heiko noch Martje zijn naam noemde had zij haar wens niet kenbaar durven maken. Zou Heiko dan nog altijd niet vergeten hebben dat Renko vroeger op de hoeve spuugde? Op de hoeve en op zijn familie...? Dat was immers verleden tijd, allang begraven! Renko had zich destijds uitgekocht, maar dat wilde toch niet zeggen dat hij nu geen zetboer kon of mocht worden? Waarom hij niet en een vreemde wel? Renko liet toch al jaren zijn goede kant zien? Opstandige gedachten, toen, tijdens het gesprek met Heiko, nu weer.

Op Berendina Hoeve hoorde een Renkema en die was voorhanden, dacht ze koppig. Renko zou het op de hoeve goed doen en hij zou vast niet weigeren als hem dit gevraagd werd. Gevraagd, want zo goed kende ze Renko wel dat zijn trots het hem zou beletten uit eigen beweging aan te bieden naar de hoeve te trekken. Renko en Truida op de hoeve, mijmerde ze stilletjes, wat zou dat mooi zijn. Waarom kon dat nou niet? Truida zou als boerin van Berendina Hoeve heel geen slecht figuur slaan.

Truida, al als jong meisje was ze bij haar in dienst gekomen. Ze had de geboorte van Pauline nog meegemaakt. Toen Doede en zij naar het dorp verhuisden was Truida meegegaan. Toen Doede stierf en zij alleen in het grote huis achterbleef, was Truida als vanzelf haar huisgenote geworden. En toen Renko dan eindelijk weer naar huis kwam, had ze na een paar maanden al gemerkt dat hij meer dan normale aandacht aan haar huisgenote besteedde!

Binnen het halfjaar na Renko's thuiskeer waren die twee getrouwd. Het was Renko geweest die toen gezegd had: 'Ik heb de hele wereld afgezocht om een vrouw te vinden die het geslacht Renkema waardig was. Hier, in het huis van mijn moeder, heb ik haar gevonden. Nu Truida dan ook een Renkema is geworden moet ze met gepaste eerbewondering behandeld worden,' had hij olijk gelachen. 'U moet naar een nieuwe meid omzien, moeder! Een Renkema-vrouw láát voor zich werken, doet dit niet zelf!'

Ach, het was klare gekheid geweest, de toon waarop hij dit zei, maar hij had haar daarmee wel een richting in geduwd. Truida en Renko hadden in het huis hun eigen vertrekken gekregen en na niet lang zoeken hadden ze

Roosje Wallenhorst bereid gevonden te helpen het grote huis schoon te houden.

Roosje, een jodinetje. Enig kind van slager Wallenhorst die nu, net als de overige joden uit het dorp, met een gele davidsster op liep. Arme Roosje. Zo vaak Fenne naar die ster, op haar jas of jurk genaaid, keek, zag ze dat afschuwelijke ding als een brandmerk.

En dan durfden ze hier op het dorp nog zeggen dat men niet te klagen had, dacht Fenne opstandig. Dan zei men nog dat het werkelijke oorlogsgeweld ver van hier was. Maar wat was dit, wat men die arme mensen aandeed, dan? Was dit geen oorlogsgeweld? Mensonterend, dát was het! Vijf joodse gezinnen woonden er hier op het dorp. Al de gezinsleden ervan liepen nu gebrandmerkt rond. Waarom? Omdat ze jood waren. Gewone, eerlijke, oppassende mensen, maar jóód! O, zij, Fenne, kon dit onrecht niet verkroppen. Ze had met die mensen te doen. Mensen, die jaren en jaren onopvallend tussen en met hen leefden in hetzelfde dorp en die nu opeens werden bezoedeld. Een gele ster deed hen opeens opvallen, maakte hen anders dan de rest. En naarmate de gele ster door het dragen groezeliger werd, nam de angstige, opgejaagde blik in hun ogen toe. Fenne ondervond dit met Roosje die ze elke dag om zich heen had. Het jonge, uitbundige lachen van het meidje bleef uit, veranderde in een berustende glimlach. Vaak gebeurde het dat Fenne in een opwelling van medelijden het deerntje even tegen zich aantrok. Zwijgend, omdat woorden in die momenten overbodig waren.

Ook vroeg Fenne zich vaak af of Roosje, met haar toch drieëntwintig jaar, wellicht te jong was om dit erge te overzien. Waarom anders zei Roosje in momenten waarin Fenne haar trachtte op te beuren: ‘Ik heb zo met u te doen, mevrouw. Met u en met meneer Renko. Al die mooie raspaarden waar hij zo van hield: weg! En dat enkel omdat de vijand het verschil tussen mijn en dijn niet kent!’

Lieve Roosje, ze bedoelde het zo goed, maar wat was een stal vol raspaarden vergeleken bij het leed van mensen? O, zeker, zij betreurde het ook dat Renko zijn paardenfokkerij niet had doorgezet.

‘Ik kap ermee nu het nog niet te laat is,’ had Renko gezegd toen de oorlog nog maar een paar maand op gang was. ‘Ik verkoop de hele boel vóór ze de kans krijgen mijn paarden te vorderen!’

Het leek haar in dat eerste oorlogsjaar nog onwaarschijnlijk dat men zo ver zou durven gaan, maar achteraf bezien had Renko wel degelijk gelijk gehad! De werkpaarden op de boerderijen werden ongemoeid gelaten, maar al het andere van waarde kon je op een kwaaie dag zo maar ontfutseld worden. Vanwaar de geruchten kwamen wist geen mens, maar er werd nu alweer gefluisterd dat men zijn koperwerk, antiek en klokken, veilig moest zien te stellen, want hier zouden de Duitsers het op hebben voorzien.

Renko, een koppige Renkema wat dat betrof, had binnensmonds gevloekt en gemompeld: ‘Dat zou wat moois zijn, zeg! Al die dure spullen die generaties lang in onze familie waren en die zouden wij zomaar even van de hand doen? Alstublieft “menéér” en doe me nu in godsnaam niks? Dat nóóit!’

Renko was aan het verzamelen geslagen. Dan weer kwam hij met een kostbaar stuk van Berendina Hoeve thuis, dan weer van de polderboerderij. Ook dit huis, het huis Wie liefde zaait, werd door hem geplunderd. Klokken werden van de wand gehaald, koperwerk was opeens spoorloos. De lege plekken werden gevuld door goedkope prullaria. Een afgrijselijk gezicht, maar eens zou de oorlog voorbij zijn en dan zou de vloer in het vroegere koetshuis, dat Renko verbouwd had tot paardenstallen, weer open worden gebroken. Dan zou het familiebezit weer in ere hersteld worden. Tot zolang bleef het onder de grond, begraven.

Begraven... Fenne schudde in gedachten het hoofd toen ze bedacht hoeveel en wat niet al onder hun vette klei begraven lag!

De jongens, Renko en Heiko, hadden hun auto’s diep onder de grond verstopt en reden nu weer doodleuk met de koets over de wegen! Op het erf van Berendina Hoeve was bij nacht een enorm gat gegraven. Daarin waren de auto’s, goed in het vet en zorgvuldig ingepakt, neergelaten en om het grote gat te verbloemen was het erf achter de schuurdeuren geasfalteerd.

‘Al komen ze er ook als één bonk roest weer uit. Al zijn ze niets meer waard en moeten ze zo naar de schroothoop, dan nog zal de voldoening dat die beesten er niet in hebben kunnen rijden, me zoet smaken,’ had Renko grimmig geknikt.

Oorlog, peinsde Fenne, was het ergste wat een mens kon overkomen. De angst die een oorlog in het hart van een mens wist te leggen, was slopend. Als zij aan Age dacht, die in Amerika vertoefde, kreeg de angst vat op haar. Heiko en Martje, die naar de Veluwe vertrokken. Zij waren dan bij Fennie,

maar Fenne zou hen vreselijk missen. Ze kon er niets aan doen dat ze nog altijd de kloek was die haar kuikens het liefst maar dicht om haar heen had.

Toen Fenne Folgersma die avond in bed lag kon ze onmogelijk in slaap komen. Ze lag maar te woelen en te draaien en bedacht daarbij hoe ze vroeger altijd heel stoer verkondigde voor niets en niemand bang te zijn. Een mens veranderde dan zeker naarmate hij ouder werd want nu, in deze oorlogsjaren, was ze vaak banger dan ze vroeger ooit was geweest. Bang was ze, voor 'het beest', de oorlog.

Toen Renko en Truida vanavond van de polderhoeve weer naar huis waren gekomen had Renko dat bange in haar onbewust nog aangewakkerd.

Ze hadden nog wat zitten napraten, Renko, Truida en zij, Fenne. Dat Heiko de hoeve ging verlaten en nu een zetboer zocht had ze eerst verteld. Gespannen had ze naar Renko's gezicht gekeken. Zou hij nu hetzelfde denken als zij, had ze zich afgevraagd. Dat kon immers haast niet anders, vond ze. Zou de jongen nu niet spontaan zeggen: 'Maar ik kan toch op de hoeve boeren tot Doede van Thijs het zover heeft?'

Renko had dat echter niet gezegd. Hij had geen spier van zijn gezicht vertrokken toen hij naar haar luisterde en ook zij had haar liefste wens van dit ogenblik niet kenbaar durven maken.

Fenne wist zich nog als de dag van gisteren te herinneren hoe bang ze was geweest toen Renko destijds naar huis terugkwam. Doodsbang was ze toen dat hij alsnog, als oudste zoon, beslag op de hoeve wilde leggen. Dat hij Heiko van zijn verworven plaatsje zou verdrijven. Tegen Heiko had ze toen gezegd dat hij nooit bang hoefde te wezen want de hoeve was en bleef voor hem.

Tegen Renko had ze gezegd: 'Ik ben God dankbaar dat je de weg naar huis terug hebt gevonden. Je moet dan nu maar tonen dat je een Renkema bent. Een zoon van je vader! Je hebt de hoeve echter verspeeld. Nóóit, hoor je Renko, kan jij er nog aanspraak op maken. Alles wat betrekking tot de hoeve heeft, daar sta jij buiten. Vergeet dat nooit!'

Zo had ze toen gesproken en Renko was dat vast nog niet vergeten en ze had toen achter haar woordenvloed gestaan. Hoe kon ze ook weten dat een kwart eeuw later alles zo opeens zou veranderen. Renko was nú de aangewezen man die ervoor kon zorgen dat de hoeve uit vreemde handen bleef.

Terwijl Fenne zich op haar andere zij rolde, vroeg ze zich af of ze wellicht niet wat te zwaar aan het punt Berendina Hoeve tilde. Er waren nu immers dingen die veel zwaarder wogen dan een hoeve en het besturen daarvan. Haar nog altijd levendige ogen vernauwden zich in het duister tot spleetjes toen ze Renko in gedachten weer hoorde zeggen: ‘We hoorden vandaag op de polderhoeve bij Pauline en Nanne een alarmerend bericht!’

Truida had zich toen naar haar overgebogen en met ogen vol afschuw gezegd: ‘Nanne en Pauline wisten te vertellen dat de joden niet meer veilig zijn! Volgens hen zouden ze worden opgepakt en weggevoerd naar Duitse werkkampen! Ouden van dagen, vrouwen, kinderen, allemaal!’ Een tijd lang had ze Truida verwezen aan zitten kijken, dan had ze haar angsten weg proberen te praten door halflachend te zeggen: ‘Alle joden oppakken...? Maar dat is immers onbegonnen werk. Onmogelijk! In de grote steden kan dat misschien, maar ons veilig Groninger landje zullen ze heus wel ongemoeid laten, hoor!’

Fenne had zelf gehoord hoe weinig hoopvol haar woorden klonken en toen Renko bedachtzaam zei: ‘Ik help het u hopen, moeder!’ werd ze banger voor ‘het beest’ dan ze ooit voor mogelijk had gehouden.

Voor Fenne Folgersma die avond in slaap sukkelde, bad ze vurig dat Roosje Wallenhorst toch in hemelsnaam gespaard mocht blijven.